

Левицький Віталій Орестович,
доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, теорії держави і права та філософії
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Процес державотворення в Україні є складним і багатогранним явищем, що включає різні аспекти політичного, економічного, соціального та культурного життя країни. Одним із ключових чинників, що впливають на формування державної політики та розвиток суспільства, є діяльність політичної еліти. Вона відіграє вирішальну роль у прийнятті стратегічних рішень, формуванні національної ідеології та визначенні напрямів внутрішньої і зовнішньої політики. Вивчення ролі політичної еліти в державотворенні України є актуальним завданням, особливо в контексті сучасних політичних та соціальних викликів [1, с. 8].

Актуальність цього питання очевидна – адже розуміння процесу формування нового типу політичної еліти дасть змогу в іншому світлі побачити багато нагальних питань розвитку українського суспільства. Проте, ця тема все ще недостатньо розроблена в науковій літературі – в багатьох публікаціях проблемі еліти відводиться замало уваги або ж превалює емоційний публіцистичний стиль замість зваженого наукового. Крім того, предмет дослідження є дуже динамічним і потребує постійної уваги з боку науковців.

Дослідження такого роду не лише розкриває ключові аспекти формування політичної системи країни, але й допомагає зрозуміти динаміку владних відносин, визначити фактори, що впливають на прийняття стратегічних рішень та формування політичних курсів

Історичний досвід та сучасна політична практика демонструють, що відбутися як політична нація може лише соціально розвинений народ, який має власну провідну верству, життєздатну еліту. В Україні завжди існувала проблема національної політичної еліти, здатної

розв'язувати складні державотворчі завдання у конкретній історичній ситуації. Такі визначні постаті української політичної думки, як В. Липинський, В. Кучабський, Д. Донцов, пояснювали причини поразок українських національно-визвольних змагань відсутністю національної політичної еліти. Це твердження справедливе, якщо брати до уваги те, що політична еліта може сформуватися в умовах національної держави, коли політика є важливою сферою суспільного життя. Короткочасний період боротьби за українську державу і ще менш тривале існування цієї держави в історичному сенсі були недостатніми, щоб визріла повноцінна національна політична еліта.

Руська спадщина відіграла свою роль у розвитку європейської цивілізації і в пізніші часи. Так, українські та білоруські землі, включені до складу Литовського князівства, сприяли поширенню тут руської мови як державної. Певною мірою Велике князівство Литовське слід вважати Литовсько-Руською державою. Саме тому українська еліта дала Європі ряд видатних діячів, зокрема магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора філософії та медицини університету Болоньї, який також працював і у Краківському університеті і, цілком ймовірно, його лекції слухав Микола Копернік; гуманіста Павла Русина (який викладав римську літературу в Краківському університеті, очолював там поетичний гурток молоді). П. Русин вплинув на формування ряду відомих латиномовних поетів Польщі і став основоположником гуманістичної латинської поезії в Польщі. Гуманіст Станіслав Оріховський був одним із перших, хто заперечував божественне походження влади та держави, категорично висловлювався проти підпорядкування світської влади духовній, відстоював невтручання церкви у державні справи і став одним із засновників полемічної літератури [2, с. 27].

Відсутність цього соціального прошарку вже не раз приводила Україну до втрати її незалежності, не заперечуючи при цьому і трагічного впливу зовнішніх чинників. Так, українська автономія у складі російської держави в другій половині XVII – на початку XVIII ст. не втрималася і загинула через те, що не мала під собою достатньо надійного соціального ґрунту. Після національно-визвольних змагань

1648–1657 рр., коли було досягнуто певної самостійності, український народ в особі його провідної верстви – козацької шляхти – не зміг зміцнити цю самостійність, а навпаки – розгубив її протягом століття. З часом нова українська аристократія, що виникла з середовища, розворушеного Хмельниччиною, поспіль денационалізувалася, зрадила національні інтереси, дедалі більше відходила від ідеї державності в бік чистої користи. Часто це була боротьба за соціальні привілеї і за адміністративну автономію як засіб кращої охорони тих привілеїв – ось що було змістом панівної верстви в Україні, а не боротьба за автономію української нації [3, с. 76].

У державі з багатовіковою традицією національна еліта – це прошарок суспільства з відповідними традиціями, навичками, навіть, секретами, які, як мудрість, передаються від покоління до покоління. Національна еліта за визначенням є берегинею історичних та духовних цінностей своєї держави. Історична трагедія українців полягає в тому, що постійно обривається зв'язок елітних поколінь, втрачається традиція жертвовного служіння своєму народові, високі поняття честі, моральності, патріотизму.

На початку ХХ ст. Українська Народна Республіка зазнала поразки саме через те, що національна еліта – політична, економічна, військова, інтелектуальна – була занадто слабка й не зуміла опанувати суспільство соціально. Саме безвольність і розгубленість тодішньої верстви, яка в екстремальних умовах не зуміла здійснити належний вплив на широкі народні маси, призвели до того, що останні виявилися дезорієнтованими, незмобілізованими, нездатними організовано виступити на захист свободи й незалежності. Загалом же визвольні змагання 1917–1921 рр. ще раз підтвердили, що без соціальної бази у вигляді провідного соціального прошарку національна держава неможлива. Українська нація не спромоглася висунути зі свого середовища ефективних лідерів, які утвердили б державну незалежність. Зазначимо, що саме в ці роки українці чи не вперше були готові не тільки вивчати рідну мову, культуру, не просто добиватися свобод у межах автономії, а й воювати за самостійність і незалежність України [3, с. 76].

Утворення політичної еліти після проголошення незалежності України, не могло призвести до корінних змін її складу. Таке становище було зумовлено неготовністю населення до самостійного формування органів державної влади. Громадяни України традиційно жили у тоталітарному режимі, тому демократичні засади державного управління для них були зовсім новими. Політичні еліти та лідери України часу становлення незалежності формувалися у різний історичний час, який характеризувався різним рівнем економіки, політичної ситуації та суспільної напруги. Українська державність зароджувалася в екстремальних для державного управління умовах, відповідно перша сформована політична еліта була сумішшю комуністичних пережитків та демократичних начал. Оцінка довіри до влади демонструє несформованість твердої суспільної позиції та стратегії формування політичної еліти та вибір політичного лідера [4, с. 80–82].

Перспективним у пошуку нової моделі політико-управлінської еліти в Україні повинне стати розуміння того, що демократичний режим ефективний тільки за наявності сильного апарату управління. Сучасна демократія практично завжди ґрунтується на процедурі виконання й чіткого дотримання законів. Демократія і законність виступають як метод і спосіб державного управління. Саме правова організація в умовах демократії вимагає професіоналізму від управлінців. Відкрита демократична система управління й еліта в ній повинні бути строго орієнтовані на узгодження параметрів системи з метою та очікуваними результатами. Ступінь розвитку демократії все більшою мірою стає умовою ефективного управління. Ефективність управління, у свою чергу, є гарантом стабільності демократичного режиму, розширення й поглиблення конституційних основ демократизації в організації та діяльності апарату державного управління. Отже, пріоритетним напрямом у пошуку нової моделі політико-управлінської еліти в Україні буде збереження й удосконалення вертикалі влади при розвитку демократичних принципів, таких, наприклад, як створення сприятливих умов для розвитку особи [5, с. 107].

Отже, еліта має відповідати своєму призначенню, бути відповідальною за шлях національного державотворення та процес його реалізації. Еліті належить надзвичайно важлива роль у розв'язанні протиріччя між стихійною трансформацією попереднього етапу українського суспільства і необхідності свідомої його модернізації. Намагання стримувати чи консервувати нинішній стан речей – означає вести країну до занепаду задля егоїстичних інтересів правлячого класу.

Політичні еліти відігравали ключову, але часто суперечливу роль в історії України. Від козацької старшини, яка формувала державність, до сучасної політичної системи, вони здійснювали стратегічне управління. Елітаризація політичного класу має розглядатися не лише як важливий атрибут державного будівництва, а й як основа модернізації українського суспільства загалом і тому потребує осмисленої загальнодержавної політики.

Література

1. Портнова Я., Шишкіна Д. Політична еліта в українському державотворенні. *Гуманітарний вісник*. 2024. Число 38. С. 8–27.
2. Мостяев О. Українська еліта в європейському цивілізаційному поступ. *Українознавчий альманах*. 2013. Випуск 14. С. 25–30.
3. Козловець М. Політична еліта як суб'єкт державотворення в умовах трансформації українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2. С. 74–87.
4. Лебедь О., Гбур З. Політичні еліти та лідери України часу становлення незалежності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 77–83.
5. Крюков О. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: Монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2006. 252 с.